

ภูมิปัญญาชาวบ้านจากตำรายา ตำบลดทรายขาว อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี

Folk Wisdom from Medicine Texts of Sai Khao Subdistrict, Khok Pho District, Pattani Province

สวพร จันทรสกุล¹, เวकिन วุฒิวงศ์², ขวัญตา ทวีสุข³
Sawaporn Jantarasukul¹, Vakin Whutthiwong², Khwanta Thaweasuk³

Received: 26 October 2023

Revised: 23 November 2023

Accepted: 9 January 2024

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มุ่งวิเคราะห์ภูมิปัญญาทางภาษาที่ปรากฏในตำรายา ตำบลดทรายขาว อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี และเพื่อศึกษาภูมิปัญญา ความเชื่อ ในการรักษาโรคที่ปรากฏในตำรา ซึ่งเป็นวิจัยเชิงคุณภาพโดยเก็บข้อมูลภาคสนามและการวิเคราะห์ สังเคราะห์เอกสาร ข้อมูลที่ใช้เป็นข้อมูลปฐมภูมิจากตำรายาซึ่งเป็นลายลักษณ์อักษรโดยคัดเลือกเอกสารที่มีสภาพสมบูรณ์ไม่เปื่อยขาด มีเนื้อหาสมบูรณ์เท่านั้น จำนวน 45 ตำรับยา รวมทั้งพิจารณาด้านการใช้ภาษา ทั้งนี้ได้สัมภาษณ์เจ้าของตำรายาและหมอฟันบ้านเพื่อให้ได้ข้อมูล

ผลการวิจัยปรากฏดังนี้

1. ภูมิปัญญาทางภาษาที่ปรากฏในตำรายา จำแนกได้ 2 ลักษณะ คือ 1) ภูมิปัญญาด้านกลวิธีในการบันทึกตำรายา จำแนกได้ 2 ลักษณะ คือ การขึ้นต้นสูตรยา แบ่งออกเป็นการขึ้นต้นด้วยประเภทการรักษา การขึ้นต้นด้วยชื่อยาโดยตรง และการขึ้นต้นโดยนำเอาอาการของโรคมามีชื่อยา และการใช้คำลงท้ายสูตรยาแต่ ละชานาน แบ่งออกเป็นการลงท้ายด้วยการแจ้งสรรพคุณในการรักษาที่ดี และการลงท้ายด้วยข้อความมนต์คาถา 2) ภูมิปัญญาด้านการใช้ภาษาถิ่นได้ เป็นการใช้คำศัพท์เฉพาะภาษาถิ่นทั้งด้านเสียงและความหมายของคำ และบันทึกลายลักษณ์อักษรตามสำเนียงภาษาถิ่นได้ที่ใช้ในการพูดผสมผสานกับภาษาไทยมาตรฐาน ทำให้คนในพื้นที่สามารถเข้าใจข้อความในตำรายาได้

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์, หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา, โทร. 09-3697-1847, Email: sawaporn.j@yru.ac.th

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์, หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชานวัตกรรมการพัฒนาชุมชน, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา, โทร. 08-9733-4799, Email: vakin.w@yru.ac.th

³ อาจารย์, หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา, โทร. 06-2564-5441, Email: Pinyada.t@yru.ac.th

¹ Assistant Professor, Bachelor of Arts (Thai), Faculty of Humanities and Social Sciences, Tel. 09-3697-1847, Email: sawaporn.j@yru.ac.th

² Assistant Professor, Bachelor of Arts (Community Development), Faculty of Humanities and Social Sciences, Tel. 08-9733-4799, Email: vakin.w@yru.ac.th

³ Lecturer, Bachelor of Arts (Thai), Faculty of Humanities and Social Sciences, Tel. 06-2564-5441, Email: Pinyada.t@yru.ac.th

2. ภูมิปัญญาด้านความเชื่อเกี่ยวกับการรักษา จำแนกได้ 3 ความเชื่อ คือ 1) คติความเชื่อเรื่องพระรัตนตรัย อำนาจเหนือธรรมชาติ 2) ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ โดยถูกชักนำความเชื่อดังกล่าวผ่านชนิดยา วิธีการปรุงยา ใช้วิธีการกล่าวถึงอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นสิ่งที่สืบทอดกันมาช้านาน เพื่อให้ผู้ใช้เห็นว่ายาสมุนไพรที่ใช้รับการรักษา นั้นมีค่า สร้างขวัญและกำลังใจให้กับผู้ป่วย รวมถึงญาติผู้ป่วย และเป็นการสร้างความน่าเชื่อถือให้กับเจ้าของตำรายา และ 3) ความเชื่อด้วยการเลือกสมุนไพรมาใช้ในการรักษา เช่น ความเชื่อเรื่องของ “สี” ของพืชในการรักษา ตัวอย่าง พืชที่มีสีแดง เช่น เจตมูลเพลิง ช่วยบำรุงโลหิต

คำสำคัญ: ตำรายา, ภูมิปัญญาพื้นบ้าน, จังหวัดปัตตานี, การแพทย์แผนไทย

Abstrac

This research aimed to analyze the linguistic wisdom found in the medical manuscripts of Sai Khao Subdistrict, Kok Pho District, Pattani Province, and to study the local wisdom and beliefs regarding disease treatments that were presented in the manuscripts. This was a qualitative study involving fieldwork and the synthesis of documents. The primary data used were literary medical manuscripts from the region. Only well-preserved documents with complete content were selected, amounting to 45 medical recipes. Furthermore, the study evaluated language use. Interviews were conducted with the manuscript owners and local healers to gather more information.

The research findings were as follows:

1. The linguistic wisdom evident in the medical manuscripts can be categorized into two features: wisdom related to the method of documenting medical recipes, for which there are two key aspects: The introduction of the drug formula, which is divided into beginning with the type of treatment, starting with the drug's direct name, or initiating by using the symptoms of the disease as the drug's name; and the conclusion of each drug formula, either by indicating the drug's therapeutic properties or by ending with a magical incantation. The second feature is wisdom in using the Southern dialect for recording. This includes using specific local terms, both in sound and meaning, and documenting the script according to the Southern dialect pronunciation mixed with standard Thai, making it understandable to the local population.

2. The wisdom related to beliefs about treatment can be divided into three core categories: 1) Beliefs about the Triple Gem (Rattana Tri) and supernatural powers; 2) Beliefs about occultism, conveyed through types of medicine, methods of preparing the medicine, and references to supernatural powers. These beliefs, passed down through generations, ensure the user feels the herbal medicine used in the treatment is valuable, instilling hope and strength in patients and their families, and enhancing the credibility of the manuscript holder; and 3) Beliefs

associated with choosing herbs for treatment, such as the belief in the “color” of plants in healing. For instance, plants with a red color, Such as Indian Leadwort, are believed to nourish the blood.

Keywords: Medical texts, Folk wisdom, Pattani Province, Thai traditional medicine

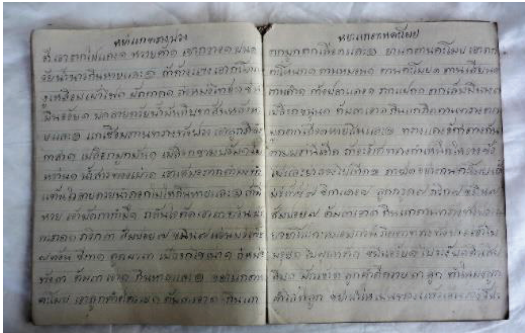
บทนำ

ชุมชนทรายขาว อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี เป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานหลายร้อยปี โดยมีผู้นับถือศาสนาพุทธและศาสนาอิสลามอยู่ร่วมกันในพื้นที่เดียวกันและมีความสัมพันธ์อันอย่างแนบแน่น จนกล่าวได้ว่าเป็นชุมชนที่มีความเป็นอยู่แบบพหุวัฒนธรรมอย่างยาวนาน จนมีตำนานกล่าวขานถึงที่มาของชื่อ “ทรายขาว” ว่าวันหนึ่งได้มีพายุพัดทรายลงมาจากเขาเติมไปหมดและทรายที่ถูกพัดมานั้นมีสีขาวสวยงามมาก จึงเป็นที่มาของชื่อบ้านทรายขาวตั้งแต่นั้นมา หรือจากข้อสันนิษฐานว่า การอพยพของชาวบ้านที่มาจากเมืองไทรบุรีหรือรัฐเคดาร์ เดินทางรอนแรมผ่านสถานที่ต่างๆ ตั้งแต่บ้านน้ำเขียว บ้านคูหา สะบ้าย้อย และบ้านนาโหนด จนถึงบ้านทรายขาว แล้วมาตั้งชุมชนตรงที่แห่งนี้ ทั้งนี้อายุของแต่ละหมู่บ้านก็มีความเก่าแก่แตกต่างกัน ตลอดจนสถานที่สำคัญ เช่น วัดทรายขาวที่มีอายุราว 650 ปี เป็นที่รวมจิตใจของชาวทรายที่นับถือศาสนาพุทธ หรือแม้แต่ในหมู่บ้านควนลังงา ก็ปรากฏมัสยิดอายุกว่า 300 ปี ย่อมแสดงให้เห็นถึงความ เป็นชุมชนเก่าแก่และภูมิหลังอันยาวนาน (เวศิน วุฒิมวงศ์, 2551: 1) ตลอดจนแสดงให้เห็นถึงความเชื่อในด้านต่างๆ โดยมีหลักฐานทางโบราณคดีการบอกเล่า สืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษในชุมชน ซึ่งได้ถ่ายทอดเรื่องราวและภูมิปัญญาผ่านลายลักษณ์อักษรโดยมีหลักฐานการบันทึก เช่น ความเชื่อทาง

ไสยศาสตร์ คาถาอาคม การสร้างเรือน ตลอดจนภูมิปัญญาชาวบ้านในการรักษาโรคจากสมุนไพรท้องถิ่นที่ทรงคุณค่าไว้ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา

ปัจจุบันภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการรักษา ยังคงมีการรักษาโรคต่างๆ ด้วยสมุนไพร แต่มีข้อสังเกตว่า ภายได้ชุมชนพหุวัฒนธรรมทั้งสองศาสนา ต่างก็ยังคงรักษาด้วยสมุนไพร หากเจ็บป่วยเพียงเล็กน้อย การใช้สมุนไพรจึงเป็นทางเลือกในการรักษา เพราะเชื่อในสรรพคุณสมุนไพร และมีความเชื่อมั่นหมอพื้นบ้านในการรักษาโรคว่าจะหาย อีกทั้งพื้นที่ในตำบลทรายขาว อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี เป็นพื้นที่ที่อุดมไปด้วยพืชสมุนไพร มีความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับธรรมชาติในท้องถิ่นรวมถึงความเชื่อสิ่งที่เหนือธรรมชาติที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ

คณะวิจัยจึงเกิดความสนใจและได้รวบรวมเก็บข้อมูลเอกสารบันทึก หรือตำราความเชื่อในการรักษาโรค ที่ชาวบ้านเรียกว่า ตำรายาหรือสมุดยา รักษาโรค ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นแขนงหนึ่ง ชาวบ้านกล่าวว่าในอดีตบรรพบุรุษในชุมชนทรายขาว มีความเชื่อในการรักษาโรคโดยใช้สมุนไพรในการรักษา กรรมวิธีการปรุงยา ตลอดจนวิธีการรักษาแบบพื้นบ้าน และบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์หวังให้คนรุ่นลูกรุ่นหลานได้รู้วิธีการรักษาและสืบทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษที่ได้คิดค้นตำรายาเพื่อรักษาโรคให้กับคนป่วยในพื้นที่

ภาพที่ 1 สมุดตำรายาโบราณ

จากภาพ เป็นที่สังเกตเห็นได้ว่าลักษณะภาษาที่ใช้ในการถ่ายทอด ซึ่งเป็นภูมิปัญญาในกลวิธีการบันทึกสูตรยา มีลักษณะการใช้ภาษาเป็นภาษาถิ่นใต้ โดยผู้บันทึกออกเสียงอย่างไร ได้ถ่ายทอดเป็นลายลักษณ์ตามลักษณะการออกเสียงเช่นนั้น ตัวอย่าง คำว่า “สมยา” มาจากคำว่า “ผสมยา” คำว่า “หยา” หรือ “อย่า” มาจากคำว่า “ยา” ตามบริบทของเนื้อหา หรือคำว่า “ลอลดลมอ๊กเสบ” มาจากคำว่า “หลดลลมอ๊กเสบ” เป็นต้น อีกทั้งในการขึ้นต้นสูตรยาในแต่ละสูตรมีลักษณะการขึ้นต้นที่ไม่เหมือนกัน เช่น ขึ้นต้นด้วยวิธีการรักษา ขึ้นต้นด้วยชื่อสูตรยาโดยตรง เช่น ยาพอกแผล “การพอก” เป็นการเริ่มต้นด้วยวิธีการรักษาโรค หรือ การขึ้นต้นด้วยอาการของโรค เช่น ยาแก้โรคบัวตอกจริต ยาแก้ร้อนใน อีกทั้งในตำรายาไม่พบการบันทึกในรูปภาษาบาลีสันสกฤต แต่เป็นการบันทึกบทสวดคุณ พระรัตนตรัยโดยใช้ภาษาใต้เป็นภาษาเขียน นอกจากนี้เนื้อความในตำรายามีความเชื่อบางประการในการรักษา เช่น ความเชื่อในคุณพระรัตนตรัย ผู้รักษาได้นำพระคาถามาใช้ร่วมกับการรักษาโรค เพื่อเป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้กับผู้ที่มารักษา หรือความเชื่อด้านไสยศาสตร์ที่นำมาใช้ในการรักษา เช่น การนำเส้นผมมาเผาไฟใช้ในการรักษาให้เลือดกำเดาหยุดไหล ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าสนใจในการศึกษาตำรายาอย่างยิ่ง

จากความสำคัญและประโยชน์ของการศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านจากบันทึกในตำรายาคณะวิจัยจึงได้ศึกษาข้อมูลเพื่อวิเคราะห์ภูมิปัญญาทางภาษาที่ปรากฏในตำรายา และเพื่อศึกษาภูมิปัญญา ความเชื่อ ในการรักษาโรคที่ปรากฏในตำรายา นอกจากนี้เพื่อรวบรวมภูมิปัญญาชาวบ้านจากบันทึกในตำรายา และเผยแพร่องค์ความรู้โดยใช้วิธีการถอดความให้คนในชุมชน ตลอดจนต้องการก่อให้เกิดสารัตถะและภูมิปัญญาในการรักษาเพื่อให้ชุมชนสามารถนำไปประยุกต์หรือปรับใช้ในการรักษาโรคเบื้องต้น และเป็นองค์ความรู้ทาง ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการรักษาโรคต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อวิเคราะห์ภูมิปัญญาทางภาษาที่ปรากฏในตำรายา ตำบลทรายขาว อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี
2. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาด้านความเชื่อในการรักษาโรคที่ปรากฏในตำรา

ขอบเขตของการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขต ดังนี้
 กลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยได้ใช้การวิจัยพรรณนา (Descriptive Research) เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยวิธีการสัมภาษณ์และสังเกตการณ์ จากชาวบ้านที่มีการเก็บรักษาตำรายาจากบรรพบุรุษในพื้นที่หมู่ที่ 3 ตำบลทรายขาว อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี มีจำนวน 3 ตำรายา แต่เมื่อลงพื้นที่เก็บข้อมูล พบว่า ตำรายาที่มีความสมบูรณ์ สามารถถอดถ่ายแปลความได้มี จำนวน 2 เล่ม 45 ตำรับยา ได้แก่ เล่มที่ 1 จำนวน 44 ตำรับยา และเล่มที่ 2 จำนวน 1 ตำรับยา จากนั้นผู้วิจัยกำหนดกลุ่มตัวอย่างการสัมภาษณ์ ได้แก่ เจ้าของตำรายา และหมอยาพื้นบ้านในพื้นที่ที่ยังคงทำการรักษาในพื้นที่จำนวน 1 คน

2. ด้านเนื้อหา นอกจากใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ของกลุ่มตัวอย่างที่กำหนดเพื่อนำมาวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้คัดเลือกคำราชาที่มีสภาพสมบูรณ์ไม่เปื่อยหรือฉีกขาด มีเนื้อหาและอักษรที่ครบถ้วนสามารถถอดความได้เท่านั้น รวมทั้งพิจารณาภาษาที่ใช้บันทึกข้อมูลด้านคำราชา เป็นคำศัพท์ท้องถิ่นเฉพาะ เทียบข้อมูลจากผู้รู้ในพื้นที่ซึ่งมีความชำนาญในด้านวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคใต้ โดยเฉพาะ ด้านความเชื่อที่พบมีรายละเอียดที่แตกต่างกันออกไป โดยบางอย่างพบเฉพาะเพียงในคำราชา และพบได้ยากในปัจจุบัน การเทียบเคียงคำศัพท์ท้องถิ่น ซึ่งอาจมีความเหมือนและความแตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่นโดยใช้การสัมภาษณ์จากหมอพื้นบ้านในพื้นที่

วิธีการศึกษา

ขั้นเตรียมข้อมูล

สำรวจเอกสารหรือคำราชาในพื้นที่ ที่ปรากฏการบันทึกภูมิปัญญา ความเชื่อต่างๆ จากการสัมภาษณ์คนในพื้นที่ และเอกสารหรือคำราชาที่ชาวบ้านได้เก็บรักษา จากนั้นคัดแยกประเภทความเชื่อและภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ได้เก็บลงในระบบฐานข้อมูลอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้มุ่งศึกษาเฉพาะเอกสารหรือคำราชาที่มีเนื้อหาภูมิปัญญาความเชื่อในการรักษาโรคเท่านั้น

ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูล

ได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูล รวบรวมคำราชาสัมภาษณ์เจ้าของคำราชา และหมอพื้นบ้านด้านการใช้ภาษาและการรักษาโรคที่ปรากฏในคำราชา อีกทั้งได้ถ่ายภาพเนื้อหาคำราชาเพื่อใช้ในการวิเคราะห์

ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล

ในฐานะเจ้าของภาษาถิ่นใต้ ได้ศึกษาและอ่านเอกสารคำราชา จากนั้นถ่ายทอดอักษรจากบันทึก โดยแปลข้อความอักษรแต่ละตัว ให้

ตรงกับอักษรที่ปรากฏในเอกสารหรือคำราชาแบบตัวต่อตัว คำต่อคำ คือ ในเอกสารหรือคำราชาใช้พยัญชนะ สระ เครื่องหมายอะไร ต้องถอดออกเป็นภาษาไทยกลาง ให้ตรงตามตำแหน่งเดิมทุกประการ จะเปลี่ยนไปเป็นพยัญชนะ สระ หรือเครื่องหมายอย่างอื่นไม่ได้ ทั้งนี้ เพื่อรักษาอักษรวิธีของภาษาไว้

3.2 ตรวจสอบความถูกต้องของคำและศัพท์เฉพาะจากเจ้าของคำราชาและหมอพื้นบ้านในพื้นที่ตำบลทรายขาว อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี

3.3 เรียบเรียงเนื้อหาจากการถ่ายทอดอักษรให้ถูกต้อง และคัดแยกคำภาษาถิ่นใต้ที่พบในเอกสารหรือคำราชา และเก็บรวบรวมคำอย่างเป็นระบบ

3.4 นำเอกสารที่ได้จากถ่ายทอดความจากเอกสารหรือคำราชาให้หมอพื้นบ้าน เจ้าของคำราชา ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลอีกครั้ง

3.5 นำข้อมูลที่ได้มาประมวลสาระสำคัญของเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ แล้วนำมาสังเคราะห์เป็นผลการวิจัยด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์

ผลการศึกษา

ผลการศึกษา ผู้วิจัยได้เสนอผลการวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. ภูมิปัญญาด้านกลวิธีในการบันทึกคำราชา พบว่า ผู้บันทึกคำรับยาแต่ละขนานใช้กลวิธีกรบันทึกคำราชาเป็นภาษาถิ่นใต้ แต่เพิ่มการอ้าง สิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อให้ยาที่ใช้รักษาโรค มีความขลัง เน้นความเชื่อที่บรรพบุรุษยึดถือว่าธรรมชาติเป็นอิทธิพลหนึ่งที่เหนือจริง โดยการเอาสิ่งศักดิ์สิทธิ์มากล่าวอ้าง ภาษา และอิทธิพลของความเชื่อตั้งแต่ต้นสูตรยา เพื่อเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้กับผู้ป่วยรวมถึงญาติผู้ป่วยด้วยเช่นกัน และเป็นการสร้างความน่าเชื่อถือให้

กับเจ้าของตำรายาด้วย ลักษณะภูมิปัญญาด้านกลวิธีการเขียน จำแนกลักษณะได้ดังนี้

1.1 การขึ้นต้นสูตรยา เป็นกลวิธีที่สำคัญต่อการบันทึกสูตรยาแต่ละขนาน แบ่งย่อยได้ 3 ลักษณะ ได้แก่

1.1.1 การขึ้นต้นด้วยประเภทการรักษา ได้แก่ ยาพอก เป็นลักษณะการรักษาสำหรับภายนอกร่างกาย ตัวอย่าง ยาพอกแผลบาดแผล ยาพอกแผลเน่าเปื่อย และยาพอกแก้บวมหัวเข่าบวม เจ็บปวดเพราะลมเดินไม่สะดวก เป็นต้น และ ยาต้ม รักษาด้วยวิธีการต้มยา เช่น ยาพอกบาดแผล ชนิดยา น้ำตาลทรายขาว ใส่ที่แผลผูกไว้ ห้ามเลือดและรักษาแผลให้แห้งเร็ว (ห้ามถูกน้ำ) หรือ ยาต้มแก้โรคพยาธิในข้อนิ้ว ยาต้มโรคพยาธิกระหรั่ง (พยาธิในข้อนิ้ว) ถ้าเป็นพยาธิในข้อนิ้วเป็นหินปูนก็ดี หนองก็ดี ให้เอาใบขี้เหล็ก 1 งวง ตาลโตนดเพศผู้ 1 มัด เผาไฟ แล้วต้มด้วยน้ำ เอาหัวเตย รากยับเยียว 1 หัว ยานัด 1 แกลบหลวง 1 ต้มด้วยน้ำดั่ง กินก็จะหาย แล้วเสกด้วยมนต์นี้ นะตกนะหล่นนะไม่ทน นะตกโมตกโมหล่นโมไม่ทนโมตก พุทธตกพุทธหล่นพุทธไม่ทนพุทธตก ธาตกธาหล่นธาไม่ทนธาตก ยะตกยะหล่นยะไม่ทน ยะตก (ตำรายาบ้านลุงดำเล่มที่ 2, น.1)

1.1.2 การขึ้นต้นด้วยชื่อยาโดยตรง เป็นการบอกให้ทราบว่ายาขนานนี้เรียกชื่ออย่างไร แสดงให้เห็นว่ายาขนานนี้มีคุณค่า เพื่อไม่ให้เกิดความสับสนในการจำสูตรยา ปรากฏ 1 ตำรับยา คือ ยาอายุวัฒนะ

1.1.3 การขึ้นต้นโดยนำเอาชื่อของโรคมาเป็นชื่อยา ทั้งนี้ขึ้นต้นด้วยคำว่า “ยาแก้” “แก้” และขึ้นต้นด้วยคำว่า “ยารักษา” พบว่ามีจำนวน 11 ตำรับยา ได้แก่ เช่น ยาริดสีดวงทวาร ยาโรคมะเร็ง ยามะเร็งภายนอก โรคอัมพาต ยาริดสีดวงจุมก ยาโรคคิซ่าน โรคยาไอกรน (ไอร้อยวัน) ยาโรครูมาติสซั่ม ยารอบประเวณี ใบจุมกเป็นผี และ

โรคบิด

1.2 การใช้คำลงท้ายสูตรยาแต่ละขนาน เป็นการบอกถึงสรรพคุณของสูตรว่ามีประสิทธิภาพในการรักษา สามารถรักษาโรคได้จริง เพื่อให้ผู้ป่วยเกิดความมั่นใจในตัวยาทที่รักษา การจำแนกภูมิปัญญาในการใช้คำลงท้ายในตำรายามี 2 ลักษณะ ได้แก่

1.2.1 การลงท้ายด้วยการแจ้งให้ทราบว่าคุณสมบัติของสูตรยาดี มีสรรพคุณในการรักษาที่ดี มักปรากฏคำว่า “หายแล” “หายทันที” “อาการก็จะหาย” “หายไปเอง” “หายได้เร็ว” “เดี๋ยวก็ใช้ได้” “หายป่วยทันที” และ “หยุดทันที” ตัวอย่าง ยาแก้กระดูขาว ผงพริกไทย 3 หุน กำมะถัน 3 หุน ไขไก่ 1 ฟอง วิธีปรุง ไขไก่ 1 ฟอง เจาะรูใส่ยา กวนให้เข้ากัน ใช้กระดาษปิดรู หนึ่งให้สุก กิน 3-4 ครั้ง หายแล (ตำรายาบ้านลุงดำเล่มที่ 1, หน้า 137) โรคยาไอกรน (ไอร้อยวัน) ชนิดยา กระเทียม 2 ตำลึง น้ำตาลทรายขาวพอหวาน วิธีปรุง ปอกเปลือกกระเทียมทั้ง ตำให้ละเอียด แช่น้ำสุก 1 ถ้วย จิบบ่อยๆ หลายวัน อาการจะหาย ถ้าไอหลายวันยังไม่หาย หรือหลอดลมอักเสบ ชนิดยา กระเทียมเป็นกลีบๆ ประมาณพอกินคนเดียวให้หมด 1 ถ้วย หมูแดง หั่นเป็นชิ้น วิธีปรุง เอาเนื้อหมูผัดกับกระเทียมจนสุก กิน 3 ครั้ง อาการจะหาย (ตำรายาบ้านลุงดำเล่มที่ 1, น.140)

1.2.2 การลงท้ายด้วยข้อความมนต์คาถาที่มีความเชื่อว่าท่องแล้วรักษาได้ ซึ่งปรากฏในลักษณะดังกล่าว 2 สูตรยา คือ ยาอายุวัฒนะ ลงท้ายก่อนการปรุงยาด้วยพระคาถาพระอภิธรรม 7 คัมภีร์ สัง วิ ธา ปุ กะ ยะ ปะ ลงด้วย มะ อะ อุ บทหัวใจพระรัตนตรัย อี สะ วา สุ หรือ อีสวาสุ และพระคาถาอาการ 32 ประการ และสูตรยา ยาต้มแก้โรคพยาธิในข้อนิ้ว เสกมนต์คาถาโดยใช้คาถาพระเจ้า 5 พระองค์ คือ นะ โม พุท ธา ยะ ซึ่งมีความเชื่อว่าเป็นคาถาที่มีพุทธคุณในการ

รักษาโรคภัย แคล้วคลาดปลอดภัย เหตุอันใด
ที่เป็นอันตรายทั้งสิ่งที่มองเห็นและมองไม่เห็น
คุณไสยมนต์ดำต่างๆ จะไม่เข้ามาย่างกราย แม้แต่
สิ่งที่อยู่ภายในกายที่แฝงอยู่ก็จะออกไปได้อย่าง
น่าอัศจรรย์ใจ ในส่วนคำที่ปรากฏอื่นๆ ตก-หล่น-
ไม่ทน-ตก จากการสัมผัสเจ้าของตำราที่ได้รับ
รับการสืบทอดตำรานั้น กล่าวไว้ว่า ให้โรคไม่ตกอยู่
ภายในร่างกาย ให้หายออกไปจากผู้ป่วย

2. ภูมิปัญญาด้านการใช้ภาษาถิ่นใต้ใน
การบันทึก เป็นการใช้คำศัพท์เฉพาะภาษาถิ่นทั้งด้าน
เสียงและความหมายของคำ และบันทึกลายลักษณ์
ตามสำเนียงภาษาถิ่นใต้ที่ใช้ในการพูดผสมผสาน
กับภาษาไทยมาตรฐาน ทำให้คนในพื้นที่สามารถ
เข้าใจข้อความในตำรายาได้ ซึ่งพบในคำเรียกชื่อ
พืชสมุนไพร เครื่องปรุง สัตว์ ที่ใช้เป็นวัตถุดิบใน
การปรุงยา ตัวอย่างดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 คำที่บันทึกตามออกเสียงถิ่นใต้เรียกชื่อพืชสมุนไพร เครื่องปรุง สัตว์ ที่ใช้เป็นวัตถุดิบใน
การปรุงยา

คำที่บันทึกตามออกเสียงถิ่นใต้	ภาษาไทยมาตรฐาน	ประเภท
หมวดข้าวโพด	ไหมข้าวโพด	พืช
รากหนูน	รากขนุน	พืช
หัวขาย	กระขาย	พืช
หัวเทียม	กระเทียม	พืช
ขามเปียก	มะขามเปียก	พืช
จิงจาย	ชองแมว	พืช
โลกนุ่นอ่อนสด	ผลนุ่นอ่อนสด	พืช
ซี่พร้าว	ฟักเขียว	พืช
ยาหนด/ยานัด	สับปะรด	พืช
หัวยานัดเขียว	สับปะรดป่า	พืช
พดพร้าว	กามมะพร้าว	พืช
น้ำผึ้งรวง	น้ำผึ้งรวง	เครื่องปรุง
น้ำส้ม (ที่ปรุงอาหาร)	น้ำส้มสายชู	เครื่องปรุง
ดองภาพน้ำ	กระดองตะพาน้ำ	สัตว์
เพาะหมู	กระเพาะหมู	สัตว์
เตียนดิน	ไส้เตียนดิน	สัตว์

นอกจากนี้พบว่าบันทึกตามออกเสียงถิ่น
ใต้เรียกชื่อโรคที่พบในตำรายา เช่น ลัดตวงทวาร
ภาษาไทยมาตรฐานเรียกว่า ริดสีดวงทวาร หมุก ออก
เลือด ภาษาไทยมาตรฐานเรียกว่า เลือดกำเดาไหล
แต่บางโรคเป็นคำเฉพาะที่เข้าใจกันในท้องถิ่น

ของตน ได้แก่ ยารอบประเวณี เจ้าขอตำรายาที่
ได้รับการสืบทอดกล่าวว่า เป็นยาสำหรับผู้หญิง
เชื่อว่าสามารถใช้ในการบำรุงเลือดระบบสืบพันธุ์
หญิงได้ และยาต้มพยาธิกะหรั่ง (พยาธิในข้อนี้)
หรือภาษาถิ่นใต้ในท้องถิ่นเรียกว่า ยาต้ม พยาด

กะหรั่ง มีความเชื่อว่าอาการบวมแดงตามข้อ ข้อกระดูกติด อาจเกิดจากพยาธิที่กินอยู่ในกระดูก หรือปัจจุบันเชื่อว่าเป็นหินปูนในกระดูก ก็จะใช้วิธีการต้มยาตามตำรับยาที่บรรพบุรุษได้บันทึกไว้ นอกจากนี้พบว่ายังมีคำอื่นๆ ที่ออกเสียงถิ่นใต้ ตัวอย่างที่พบพบในตำรายา คำว่า อาต ภาษาไทยมาตรฐานเรียกว่า สะอาด หรือคำว่า หั้นเป็นแหวน ภาษาไทยมาตรฐานเรียกว่า หั้นเป็นแหว่น เป็นต้น

2. ความเชื่อในการรักษาโรค ที่ปรากฏในตำรายา ภูมิปัญญาในการรักษาผ่านการบันทึกลายลักษณ์อักษรจากบรรพบุรุษสู่คนรุ่นหลังจนกลายเป็นรูปแบบการรักษาเฉพาะในท้องถิ่น สะท้อนให้เห็นถึงคติความเชื่อเกี่ยวกับศาสนา คุณพระรัตนตรัย อานาจเหนือธรรมชาติ ตลอดจนความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ โดยถูกชี้นำความเชื่อดังกล่าวผ่านชนิดยา วิธีการปรุงยา ซึ่งคติความเชื่อคติความเชื่อที่ปรากฏในตำรายา ตำบลดทรางยาชาว อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี จำแนกได้ 2 คติความเชื่อ คือ

2.1 คติความเชื่อเรื่อง พระรัตนตรัย เป็นคติความเชื่อที่บรรพบุรุษตลอดจนหมอยาพื้นบ้านนำมาใช้เป็นพระคาถาคบคู่ไปกับการรักษาโรค โดยมีพระคาถากำกับไว้ หมอยาต้องบริกรรมพระคาถาที่ระบุไว้ก่อนลงหม้อต้ม สะท้อนถึงความยึดมั่นในพละนาฏภาพของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ถ่ายทอดอยู่ในพระคาถา ทำให้ผู้ป่วยเชื่อมั่นในการรักษา เป็นขวัญและกำลังใจให้กับผู้ป่วย พระคาถาที่ปรากฏในตำรายา ได้แก่ พระคาถา พระอภิธรรม 7 คัมภีร์ บทหัวใจ พระรัตนตรัย และพระคาถาอาการ 32 ประการ ซึ่งการลงอักขระคาถาอาการ 32 ประการ เป็นคาถาที่สำคัญอีกคาถาหนึ่ง พระคาถาดังกล่าว มีดังนี้

“อัติถิ อิมัสมิงกาเย เกศา โลมา นขา ทันตา ตโจ มังสั นหารู อัญฐิ อัญฐิมิณฺชัง วักกั นหะทะยัง ยะกะนง กิโลมะกั นหะ กั บัปผาสัง อันตัง อันตะคุนฺหัง อุทริยัง กะรีสัง มิตถลฺลคัง ปิตตัง เสมหัง ปุพ

โพ โลหิตัง เสโท เมโท อัสนฺวุสสา เขโพ สิงฆานิกกา ละสิกา มุตตัง มัตถะลฺล คันติ”

จะเห็นได้ว่า อาการ 32 นี้ ก็คือส่วนต่างๆ หรืออวัยวะของร่างกายนั่นเอง กล่าวคือ เกศา-ผม, โลมา-ขน, นขา-เล็บ, ทันตา-ฟัน, ตโจ-ผิวหนัง, มังสา-เนื้อ, นหารู-เอ็น, อัญฐิ-กระดูกสามร้อยท่อน, อัญฐิมิณฺชัง-เยื่อในกระดูก, วักกั-ม้าม, หะทะยัง- เนื้อหัวใจ, ยะกะนง-ตับ, กิโลมะกั-ผัง ผืด, มิหะกั-ไต, บัปผาสัง-ปอด, อันตัง-ลำไส้ใหญ่, อันตะคุนฺหัง- ลำไส้เล็ก, อุทริยัง-อาหารใหม่, กะรีสัง-อาหารเก่าที่ค้างอยู่กลายเป็นคุด, มิตถลฺลคัง-สมอง, ปิตตัง-ดี, เสมหัง-เสลด, ปุพโพ-หนอง เกิดเพราะบาดแผลชอกช้ำ, โลหิตัง-เลือด, เสโท-เหงื่อ, เมโท-มันชั้น มีสีเหลืองติดอยู่กับผิวหนัง, อัสนฺวุสสา เขโพ-น้ำลาย, สิงฆานิกกา-น้ำมูก, ละสิกา-ไขในข้อ ติดอยู่ที่ชั้นกระดูก, มุตตัง-มูตร, อัสนฺวุ-น้ำตา, วสา-มันเหลว ซึ่งผู้เป็นหมอพื้นบ้านจะต้องรู้เรื่องอาการ 32 ของร่างกาย เช่นเดียวกับเรื่องธาตุทั้ง 4 และเชื่อว่าการที่ผู้ป่วยเจ็บป่วยก็เพราะส่วนของร่างกายเหล่านี้ไม่สมบูรณ์นั่นเอง ดังนั้นในการรักษาจึงต้องลงอักขระคาถาอาการ 32 ในสมุนไพรมานำมาประกอบยาด้วย (เอมอร ตรีชั้น, 2528: 281)

2.2 คติความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ คนไทยโบราณมีความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ ทำให้ไสยศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้องกับทุกมิติของการดำรงชีวิต ซึ่งรวมทั้งการใช้พืชสมุนไพรมานำมาเป็นคติความเชื่อเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น ในตำรายา กล่าวถึง ชนิดยา และวิธีการกรงยาเพื่อการรักษาโรคที่สงสัยว่า อาการป่วยเกิดจากการกระทำทางคุณไสยหรือไม่ เป็นการเรียนรู้อุตสาหกรรมที่บรรพบุรุษได้สืบทอดต่อกันมา ดังนี้

ยาแก้กำเดาไหลไม่รู้เหตุ ชนิดยา เส้นผม 1 กำมือ เผาไฟให้สะอาด เป่าเข้าไปในจมูก ผู้หญิงใช้เส้นผมผู้ชาย ถ้าผู้ชายใช้เส้นผมผู้หญิง เลือดจะหยุดทันที (ตำรายาบ้านลุงดำเล่มที่ 1, หน้า 136)

2.3 ความเชื่อด้วยการเลือกสมุนไพรมาใช้ในการรักษา ในการเลือกสมุนไพรหรือวัตถุธาตุอื่นๆ มาใช้ในการรักษาโรค หมอยาคำนึงถึงรสยาเป็นหลัก และเกิดจากประสบการณ์การเรียนรู้ของคนในชุมชนหรือหมอยาพื้นบ้าน โดยเชื่อว่าสมุนไพรทุกส่วนไม่ว่าจะเป็น ราก ลำต้น ผล ดอก ใบ สามารถนำมาใช้ในการรักษาได้ ทั้งนี้ความเชื่อในการเลือกสมุนไพรมาใช้รักษาที่ปรากฏในตำรายาพบว่า ผู้บันทึกเลือกใช้สมุนไพรจากประสบการณ์ในการรักษา และเชื่อว่าสมุนไพรที่มีรูปลักษณะคล้ายอวัยวะส่วนต่างๆ ของร่างกาย นำมาใช้ในการรักษาโรคนั้น นอกจากนี้มีความเชื่อเรื่องของ “สี” ของพืชในการรักษา ตัวอย่าง พืชที่มีสีแดง เช่น เจตมูลเพลิง ช่วยบำรุงโลหิต จึงเป็นส่วนหนึ่งของยาอายุวัฒนะ ตลอดจนลักษณะวิสัยของพืชสมุนไพรที่นำมาใช้ในการรักษา

สรุปและอภิปรายผล

ภูมิปัญญาด้านกลวิธีในการบันทึกตำรายาพบว่า ผู้บันทึกตำรับยาแต่ละขนาน ใช้กลวิธีการบันทึกเพื่อให้จดจำง่ายโดยใช้ภาษาถิ่นใต้ในการบันทึก ออกเสียงอย่างไร บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรอย่างนั้น ใช้วิธีการกล่าวถึงอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นสิ่งที่สืบทอดกันมาช้านาน เพื่อให้ผู้ช่วยรู้สึกว่ายาสสมุนไพรมีชีวิตและกำลังใจให้กับผู้ป่วยรวมถึงญาติผู้ป่วยด้วยเช่นกัน และเป็นการสร้างความน่าเชื่อถือให้กับเจ้าของตำรายาด้วย ลักษณะภูมิปัญญาด้านกลวิธีการเขียน จำแนกได้ 3 ลักษณะ คือ การขึ้นต้นสูตรยา แบ่งย่อยได้ 3 ลักษณะ ได้แก่ การขึ้นต้นด้วยประเภทการรักษา ได้แก่ ยาพอกและยาต้ม การขึ้นต้นด้วยชื่อยาโดยตรง เป็นการบอกให้ทราบว่ายาขนานนี้เรียกชื่ออย่างไร แสดงให้เห็นว่ายาขนานนี้มีคุณค่า เพื่อไม่ให้เกิดความสับสนในการจำสูตรยา ปรากฏ 1 ตำรับยา คือ ยาอายุวัฒนะ และการขึ้นต้นโดยนำเอาอาการของโรค

มาเป็นชื่อยา เช่น ยาริดสีดวงทวาร โรคอัมพาต ยาโรคตีชาน ทั้งนี้มีขึ้นต้นด้วยคำว่า “ยาแก้” และ “แก้” เช่น ยาแก้ร้อนใน ยาแก้ไอหอบ และขึ้นต้นด้วยคำว่า “ยารักษา” เช่น ยารักษาเด็กเป็นโรคตานขโมย นอกจากนี้การใช้คำลงท้ายสูตรยาแต่ละขนาน เป็นการบอกถึงสรรพคุณของสูตรว่ามีประสิทธิภาพในการรักษา สามารถรักษาโรคได้จริง เพื่อให้ผู้ป่วยเกิดความมั่นใจในตัวยารักษา การจำแนกภูมิปัญญาในการใช้คำลงท้ายในตำรายามี 2 ลักษณะ ได้แก่ การลงท้ายด้วยการแจ้งให้ทราบว่าสูตรยานี้มีสรรพคุณในการรักษาที่ดี มักปรากฏคำว่า “หายแล” “หายทันที” “อาการก็จะหาย” “หายไปเอง” “หายได้เร็ว” “เดี๋ยวก็ใช้ได้” “หายป่วยทันที” และ “หยุดทันที” และการลงท้ายด้วยข้อความมั่นคงคาถาที่มีความเชื่อว่าท่องแล้วรักษาได้ ซึ่งปรากฏในลักษณะดังกล่าว 2 สูตรยา คือ ยาอายุวัฒนะ ลงท้ายก่อนการปรุงยาด้วยพระคาถาพระอภิธรรม 7 คัมภีร์ สัง วิ ฐา ปุ กะ ยะ ปะ ลงด้วย มะ อะ อุ บทหัวใจพระรัตนตรัย อี สะ วา สุ หรือ อีสุวาสุ และพระคาถาอาการ 32 ประการ และยาต้มแก้โรคพยาธิในข้อนิ้ว เสกมนต์คาถาโดยใช้คำคาถาพระเจ้า 5 พระองค์ คือ นะ โม พุท ธา ยะ ซึ่งมีความเชื่อว่าเป็นคาถาที่มีพุทธคุณในการรักษาโรคภัย แคล้วคลาดปลอดภัย เหตุอันใดที่เป็นอันตรายทั้งสิ่งที่มองเห็นและไม่เห็น คุณไสยมนต์ดำต่างๆ จะไม่เข้ามาอย่ากราย แม้แต่สิ่งที่อยู่ภายในกายที่แฝงอยู่ก็จะออกไปได้อย่างน่าอัศจรรย์ใจ ในส่วนคำที่ปรากฏอื่นๆ ตก-หล่น-ไม่ทน-ตก หมายความว่าให้โรคไม่ตกอยู่ภายในร่างกายให้หายออกไปจากผู้ป่วย

ด้านภูมิปัญญาด้านการใช้ภาษาถิ่นใต้ในการบันทึก เป็นการใช้คำศัพท์เฉพาะภาษาถิ่นทั้งด้านเสียงและความหมายของคำ และบันทึกลายลักษณ์อักษรตามสำเนียงภาษาถิ่นใต้ที่ใช้ในการพูดผสมผสานกับภาษาไทยมาตรฐาน รวมถึงคำกล่าว

คุณพระรัตนตรัยไม่พบในรูปเขียนภาษาบาลีสันสกฤต แต่ใช้กลวิธีการเขียนเป็นภาษาถิ่นใต้ ทำให้คนในพื้นที่สามารถเข้าใจข้อความในตำรายาได้ ซึ่งพบในคำเรียกชื่อพืชสมุนไพร เครื่องปรุง สัตว์ ที่ใช้เป็นวัตถุดิบในการปรุงยา เช่น หนวดข้าวโพด ภาษาไทยมาตรฐานเรียกว่า หนวดข้าวโพด หัวเทียม ภาษาไทยมาตรฐานเรียกว่า กระเทียม จึงจาย ภาษาไทยมาตรฐานเรียกว่า ซองแมว และ ชีพรั ภาษาไทยมาตรฐานเรียกว่า ฟักเขียว นอกจากนี้พบว่าบันทึกตามออกเสียงถิ่นใต้เรียกชื่อโรคที่พบในตำรายา เช่น ลัตตวงทวาร ภาษาไทยมาตรฐานเรียกว่า ริดสีดวงทวาร หมูกออกเลือด ภาษาไทยมาตรฐานเรียกว่า เลือดกำเดาไหล แต่บางโรคเป็นคำเฉพาะที่เข้าใจกันในท้องถิ่นของตน ได้แก่ ยารอบประเวณี จากการสัมภาษณ์เจ้าของตำรายาที่ได้รับการสืบทอดกล่าวว่า เป็นยาสำหรับผู้หญิง เชื่อว่าสามารถใช้ในการบำรุงเลือดระบบสืบพันธุ์หญิง และยาต้มพยาธิกระหัง (พยาธิในข้อนิ้ว) หรือภาษาถิ่นใต้ในท้องถิ่นเรียกว่า ยาต้มพยาธิกระหัง มีความเชื่อว่าอาการบวมแดงตามข้อ ข้อกระดูกติด อาจเกิดจากพยาธิที่กินอยู่ในกระดูก หรือปัจจุบันเชื่อว่าเป็นหินปูนในกระดูก ก็จะใช้วิธีการต้มยาตามตำรายาที่บรรพบุรุษได้บันทึกไว้

จากประเด็นการศึกษาด้านภูมิปัญญาทางภาษาที่ปรากฏในตำรายา ตำบลทรายขาว อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี มีความสอดคล้องกับบทความวิจัยของ ภูริธา วิพลชัย (2561: บทคัดย่อ) เรื่องการวิเคราะห์ตำรายาพื้นบ้านจากหนังสือบุดของวัดแหลมทอง อำเภอเมืองฯ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผลการวิจัยพบว่า ด้านภูมิปัญญาการใช้อักษรและอักขรวิธีของต้นฉบับตำรายาพื้นบ้าน บันทึกด้วยหนังสือบุดขาว ด้านภูมิปัญญาการใช้กลวิธีในการบันทึก ผู้บันทึกได้แสดงกลวิธีการบันทึกตำรายาพื้นบ้านให้มีความสัมพันธ์กับองค์ความรู้ของหมอยาพื้นบ้าน คือ การใช้คำขึ้นต้น

สูตรยา การใช้คำลงท้ายสูตรยา และการกล่าวถึงที่มาของตำรับยา ส่วนภูมิปัญญาด้านศิลปะการใช้ภาษา ผู้บันทึกได้เลือกสรรถ้อยคำมาใช้ในตำรายาพื้นบ้านได้อย่างเหมาะสม ส่วนใหญ่ใช้คำภาษาไทยที่มีใช้ทั้งในภาคกลางและภาคใต้และใช้คำที่เป็นภาษาถิ่นใต้โดยเฉพาะ อีกทั้งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุदारัตน์ ตันทะอาริยะ (2548: บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์ตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยของจังหวัดพังงา” ผลการศึกษาพบว่า สมุดไทยที่ใช้ศึกษาในตำรายาแผนโบราณของจังหวัดพังงา มีทั้งที่เป็นสมุดไทยขาวและสมุดไทยดำ ลักษณะรูปเล่มมีการบันทึกไว้ในสมุดไทยที่มีขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก ลักษณะการเขียนตำรายามีการใช้อักษรวิธีที่แตกต่างจากปัจจุบัน และไม่มีการเน้นอน และมีการใช้เครื่องหมายต่างๆ ในการประกอบการเขียน ด้านกลวิธีการเขียน มีการขึ้นต้น และคำลงท้ายของตำรายาทุกเล่มในจังหวัดพังงาที่เหมือนกัน ด้านการใช้ภาษามีการบันทึกด้วยภาษาร้อยแก้ว ส่วนใหญ่เป็นภาษาไทยกลางและมีภาษาถิ่นใต้แทรกอยู่ด้วย

ความเชื่อด้านคติความเชื่อเรื่องพระรัตนตรัย และคติความเชื่อไสยศาสตร์ สอดคล้องกับงานวิจัยของเอมอร ตรีชั้น (2528: บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่อง “ภาษาและคติความเชื่อในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยของจังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐม และสมุทรสาคร” พบว่าภาษาและอักขรวิธีมีความแตกต่างจากปัจจุบัน มีความเชื่อเรื่อง ไสยศาสตร์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น การลงอักขระคาถาอาการ 32 ประการ เป็นคาถาที่สำคัญอีกคาถาหนึ่งที่ผู้เป็นหมอพื้นบ้านจะต้องรู้เรื่องอาการ 32 ของร่างกาย เช่นเดียวกับเรื่องธาตุทั้ง 4 และเชื่อว่าการที่ผู้ป่วยเจ็บป่วยก็เพราะส่วนของร่างกายเหล่านี้ไม่สมบูรณ์นั่นเอง ดังนั้นในการรักษาจึงต้องลงอักขระคาถาอาการ 32 ในสมุนไพรมานำมาประกอบยาด้วยความเชื่อเหล่านี้เปรียบเสมือนเครื่องบำบัดทางใจ

ให้ผู้ป่วยเกิดความเชื่อมั่นว่า ตนจะหายจากอาการป่วยไข้ได้ งานวิจัยของคุณช่วย ปิยวิทย์ (2535: บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่อง “ภาษาและคติความเชื่อในตำราพื้นบ้านจากวัดบึง ตำบลโซคชัย จังหวัดนครราชสีมา” ศึกษาด้านภาษา วิธีเขียน และคติความเชื่อจากตำรายาพื้นบ้านผลการศึกษาพบว่ามีความเชื่อเรื่องโรคที่เกิดจากสิ่งเหนือธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ รวมทั้งที่เกิดจากพลังทางไสยศาสตร์ ความเชื่อเรื่องการบำบัดรักษาและการป้องกันโรคเหล่านั้น จะต้องให้สัมพันธ์กับสาเหตุของการเกิดโรค ส่วนความเชื่อเรื่องการฟื้นฟูสมรรถภาพเป็นวิธีการสร้างพลังใจให้คนไข้หายเป็นปกติ

ความเชื่อในการรักษาโรคโดยใช้สมุนไพรในการรักษาในพื้นที่พหุวัฒนธรรม ตำบลทรายขาว อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี การกล่าวคำคุณพระรัตนตรัยซึ่งใช้ในทางพุทธศาสนา แต่หากหมอพื้นบ้านนับถือศาสนาอิสลาม ก็จะมีวิธีการกล่าวขวัญกำลังใจให้กับผู้มารักษาแต่ใช้สมุนไพรที่มีสรรพคุณเดียวกันในการรักษาโรคนั้นๆ โดยไม่มีความขัดแย้งทางความเชื่อในการรักษา จึงกล่าวได้ว่าสิ่งสำคัญของการรักษาโรคคือสมุนไพร

ด้านความเชื่อว่าด้วยการเลือกสมุนไพรมาใช้ในการรักษาที่ปรากฏในตำรายาที่ปรากฏในตำรายา พบว่าผู้บันทึกเลือกใช้สมุนไพรจากประสบการณ์ในการรักษา และเชื่อว่าสมุนไพรที่มีรูปลักษณะคล้ายอวัยวะส่วนต่างๆ ของร่างกายนำมาใช้ในการรักษาโรคนั้น นอกจากนี้มีความเชื่อเรื่องของ “สี” ของพืชในการรักษา ตัวอย่าง พืชที่มีสีแดง เช่น เจตมูลเพลิง ช่วยบำรุงโลหิต จึงเป็นส่วนหนึ่งของยาอายุวัฒนะ ตลอดจนลักษณะวิสัยของพืชสมุนไพรที่นำมาใช้ในการรักษา นอกจากนี้พบว่า ประเภทวัตถุหลักในการรักษา มี 3 ประเภทคือพืชวัตถุ สัตว์วัตถุ และธาตุวัตถุ ที่ใช้ในการปรุงยาในการรักษาโรค ซึ่งสอดคล้องกับบทความของ ผศ.ดร.อรทัย เนียมสุวรรณ (2557: ออนไลน์) ได้

เขียนบทความเรื่อง พืชสมุนไพร : ความเชื่อในการเลือกใช้ตามภูมิปัญญาชาวบ้าน การแพทย์พื้นบ้านภาคใต้ มีความเชื่อเกี่ยวกับการใช้พืชสมุนไพร ดังนี้ 1) ความเชื่อเรื่อง “สี” ของพืชกับการรักษาโรค 2) ความเชื่อเรื่อง “ชื่อ” พื้นบ้านของพืชกับการรักษาโรค 3) ความเชื่อเรื่อง “ลักษณะวิสัย” ของพืช กับสรรพคุณ และ 4) ความเชื่ออื่นๆ เช่น ความเชื่อเรื่องสตรีกับการห้ามเก็บพืชสมุนไพร เช่น หญิงมีประจำเดือนห้ามเก็บสาระแหน่ เพราะจะทำให้ต้นสาระแหน่ตายได้ หญิงตั้งครรภ์ห้ามเก็บสะเดาดง เพราะจะทำให้แท้งได้

ภูมิปัญญาในการรักษาผ่านการบันทึกกลายเป็นลักษณะจากบรรพบุรุษสู่คนรุ่นหลังจนกลายเป็นรูปแบบการรักษาเฉพาะในท้องถิ่น สะท้อนให้เห็นถึงคติความเชื่อเกี่ยวกับศาสนา อำนาจเหนือธรรมชาติเป็นองค์ประกอบทางใจให้กับผู้มารักษา เป็นการสร้างขวัญและกำลังใจตามความเชื่อที่มี ถึงแม้เป็นชุมชนพหุวัฒนธรรม แต่ไม่มีความขัดแย้งความเชื่อในการรักษาโรค แต่สามารถนำความเชื่อและองค์ความรู้สมุนไพรมาประยุกต์ใช้ในการรักษาที่ถ่ายทอดจากบรรพบุรุษถึงปัจจุบันเพื่อสุขภาพของคนในชุมชนได้อย่างกลมกลืน

ข้อเสนอแนะ

สนับสนุนให้มีการจัดการองค์ความรู้ตำรายาในพื้นที่ที่ได้รับเป็นมรดกตกทอดที่ยังคงเหลืออยู่ เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาองค์ความรู้ด้านความเชื่อและการรักษา

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบคุณคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา สนับสนุนงบประมาณบำรุงการศึกษาสำหรับโครงการวิจัยในครั้งนี้ รวมทั้งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่ช่วยทำให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงด้วยดี

เอกสารอ้างอิง

- คุณช่วย ปิยวิทย์. (2535). ภาษาและคติความเชื่อในตำราพื้นบ้านจากวัดบึง ตำบลโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา. (ปริญญาานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย). มหาสารคาม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. สืบค้นจาก <https://tdc.thailis.or.th/tdc/>.
- ณัฐา วิพลชัย. (2561). การวิเคราะห์วรรณกรรมตำรายาพื้นบ้านจากหนังสือบุดของวัดแหลมทอง อำเภอเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุราษฎร์ธานี, 10(2).
- เวคิน วุฒิวงศ์. (2551). ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ : โครงการจัดความรู้ศูนย์เรียนรู้ชุมชนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตำบลทรายขาว อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี. ยะลา : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา.
- สุดารัตน์ ตัณฑะอาริยะ. (2548). การวิเคราะห์ตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยของจังหวัดพังงา. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ. มหาวิทยาลัยศิลปากร. สืบค้นจาก <http://www.sure.su.ac.th/>.
- อรทัย เนียมสุวรรณ. พืชสมุนไพร:ความเชื่อในการเลือกใช้ตามภูมิปัญญาชาวใต้. สืบค้น 8 เมษายน 2565. จาก <https://www.ttmed.psu.ac.th/th/blog/144>.
- เอมอร ตรีชั้น. (2528). ภาษาและคติความเชื่อในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยของจังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐม และสมุทรสาคร. (ปริญญาานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย). มหาวิทยาลัยศรีนครินทร วิโรฒประสานมิตร. สืบค้นจาก <https://tdc.thailis.or.th/tdc/>.